

УДК 81'373.4:32

ПЕРЕДУМОВИ ЗІСТАВНОГО ОПИСУ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ МІКРОПОЛЯ “МОВНА ПОЛІТИКА” В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

Юлія Дзябко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра загального мовознавства,
вул. Університетська, 1/343, Львів, Україна, 79000,
тел.: 098 456 00 09, e-mail: yuliya.dzyabko@hotmail.com*

Розглянуто передумови опису семантичної структури мікрополя “мовна політика”, визначено інтегральні та диференційні семантичні ознаки поняття *мовна політика* в українській та японській мовах.

Ключові слова: мовна політика, мікрополе, термін-інваріант.

Незважаючи на розроблені теоретичні принципи зіставлення мов, проблема методики контрастивних досліджень лексики української та японської мов щойно формується. Саме вона лягає в основу лексикографії, перекладознавства, методики викладання української та японської мов. Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою вироблення методики аналізу зіставної семантики та зіставної лексикографії на матеріалі цих мов.

Мета статті – розкрити головні етапи методики семантичного аналізу термінологічного мікрополя *мовна політика* в українській та японській мовах.

В основі соціолінгвістичної термінології як підсистеми лексичної системи закладено ті ж принципи системності, що характеризують лексико-семантичну систему мови загалом. Соціолінгвістична термінологія становить сукупність лексичних засобів, яка відображає категорійний апарат та обслуговує соціолінгвістику як самостійну галузь науки. Сукупність соціолінгвістичних термінів розглядаємо як термінологічне поле, тобто парадигматичне об'єднання співвіднесених номінативних термінологічних одиниць відповідної галузі знань, об'єднаних гіперсемою “мова і соціум”. На відміну від лексико-семантичного поля, у термінологічному полі соціолінгвістичні терміни набувають точності й однозначності та співвідносяться не із загальною лексикою, а зі спеціальними поняттями [8, с. 111]. За принципом лексико-семантичних груп у термінологічному полі “соціолінгвістика” виділяємо набір різних за характером семантичного зв'язку термінологічних мікрополів.

Польова організація термінології постає одним із вдалих способів структуризації мовного матеріалу та опису наукової картини світу у зіставному аспекті. Зіставні дослідження термінологічних полів дають змогу побачити те універсальне, що стано-

вить сутність наукового пізнання в різних соціолінгвістичних традиціях, та виявити те ідіоетнічне, що утворює національну мовну картину [див.: 4, с. 492].

Належність терміна до конкретного мікрополя засвідчує: 1) відповідна дефініція, яка відносить термін до соціолінгвістичної термінологічної системи; 2) входження терміна принаймні до двох лінгвістичних словників, термінологічних додатків, глосаріїв чи соціолінгвістичних посібників (і в українській, і в японській лексикографії поки відсутній словник соціолінгвістичних термінів); 3) побутування терміна у фахових текстах.

Структуру мікрополя “мовна політика” в українській та японській мовах визначаємо у такій послідовності: на основі суцільної вибірки із українських і японських джерел та аналізу наукових дефініцій визначаємо домінанту мікрополя; за допомогою компонентного аналізу окреслюємо семантичний склад термінологічних одиниць, що розкривають зміст домінанти; визначаємо структуру та внутрішні системні зв’язки; створюємо модель мікрополя у кожній із мов.

Вивчаємо термінологію від поняття до терміна. Щоб розкрити значення терміна, необхідно з’ясувати його реальну денотативну співвіднесеність та семантичні зв’язки з іншими елементами терміносистеми. Сукупність взаємопов’язаних спеціальних понять визначає структуру терміносистеми за допомогою зв’язків між поняттями [10, с. 20; 11, с. 123]. Про очевидні семантичні зв’язки засвідчують наукові дефініції, які розкривають співвідношення між значеннями, виявляючи інкорпорацію семантичних компонентів значення одного терміна у значення іншого, що належить до тієї ж семантичної сфери.

До головного різновиду відношень, які відіграють роль систематизатора терміносистеми і вважаються універсальною моделлю репрезентації наукових знань, належать родо-видові (гіперо-гіпонімічні) зв’язки. Зіставлення цього типу семантичних відношень сприяє встановленню та диференціації універсальних та ідіоетнічних компонентів терміносистеми у двох мовах. Гіпонімічні відношення ілюструють логічне підпорядкування понять, в основі якого нелатеральна імплікація, тобто однобічне залучення семантичного змісту вужчого поняття у ширше [12, с. 292].

Зіставлення елементів мікрополя в обох мовах передбачає пошук диференційних ознак на фоні спільної, що послужила основою для утворення мікрополя. Отже, домінанта містить найбільш загальні і важливі семантичні ознаки, властиві для всього мікрополя.

За допомогою суцільної вибірки із лінгвістичних словників та соціолінгвістичних праць української та японської мов систематизуємо термінологічні одиниці, які формують семантичний простір мікрополя “мовна політика” в обох мовах. Шляхом компонентного аналізу дефініцій встановлюємо диференційні ознаки термінів-складників мікрополя.

Інваріантом мікрополя “мовна політика”, який містить найбільшу кількість семантичних ознак поняття “мовна політика” та будучи нейтральною одиницею як назва мікрополя, є термін мовна політика в українській мові та термін-відповідник 言語政策 gengo seisaku – у японській мові. Оскільки дефініція терміна – це семантичний еквівалент його значення, що складається із компонентів, тобто переліку потрібних і

достатніх ознак для опису поняття [13, с. 65], отримуємо змогу окреслити компоненти, які формують значення терміна *мовна політика*.

Термін-інваріант мікрополя “мовна політика” в українській мові. В українській мові *мовна політика* постає, як: а) “сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі” [9, с. 329–332]; б) “діяльність суб’єктів етнополітики (держави, етноспільнот, політичних партій та ін.), спрямована на вирішення національно-мовних інтересів, гармонізацію національних відносин та зміцнення стабільності поліетнічного суспільства” [2, с. 7–8]; в) “сукупність ідеологічних, політичних, юридичних, адміністративних заходів, спрямованих на розвиток, функціонування, баланс мов, зміну чи збереження мовної ситуації в державі, регіоні, соціумі” [6, с. 348]; г) “сукупність ідеологічних принципів, настанов, практичних заходів для вирішення мовних відносин у країні; політико-адміністративні дії держави, партії класу, товариства, угруповань, скеровані на мовний розвиток у бажаному напрямі” [3, с. 37]; ґ) “сукупність заходів, спрямованих на певний мовний розвиток (уведення нових або збереження старих мовних норм, уніфікація і стандартизація літературних форм, реформи в галузі орфографії і пунктуації тощо), а також частина національної політики певної держави” [1, с. 329].

Очевидно, що перелічені варіанти не вичерпують усіх можливих визначень *мовної політики*. Неоднорідність та неузгодженість у запропонованих дефініціях передусім зумовлена складністю й багатогранністю самого поняття про мовну політику, а також тим, що соціолінгвістична термінологія в українській мові перебуває на стадії становлення.

Важливою ознакою у процесі визначення наукового поняття є його точні межі, що сприяє конкретності та чіткості у формуванні значення. Визначення *мовної політики* як двозначної одиниці [див.: 1], на нашу думку, суперечить цій вимозі: дефініція терміна через два лексико-семантичні варіанти радше вказує на семантичну насиченість одного значення терміна, аніж на полісемію.

Зважаючи на вищеподані визначення, виділяємо інтегральну сему терміна *мовна політика*. У значенні терміна *мовна політика* відображається обов’язковий компонент поняття – “заходи”. При цьому, беручи до уваги складену структуру терміна *мовна політика*, який складається із двох частин: назви *політика* (семантичного компонента основного терміна, що вказує на найзагальніші ознаки поняття цього терміна) і конкретизатора *мовна* (опорної лексеми, яка вказує на ознаки диференційного характеру), доцільно до інтегрального компонента “заходи” додати конкретизатор “мовні”, який вказує на безпосередній семантичний зв’язок із поняттям *мовна політика*.

Термін-інваріант мікрополя “мовна політика” в японській мові. Розглянемо дефініції терміна 言語政策, поданих у лінгвістичних словниках японської мови та окремих соціолінгвістичних працях. Джерела засвідчують, що *мовна політика* – це: а) дії держави, партій та різних суспільних організацій, скеровані на свідомий природний мовний розвиток (言語政策とは、国家、政党、種々の圧力団体や報道機関などが、言語の自然な発展過程を意識的に変動させようとする行動を意味する gengo seisaku to wa, kokka, seitou, shushu no atsuryoku dantai ya houdou kikan nado ga, gengo no shizenna hatten

katei o ishikiteki ni hendou saseyou to suru koudou o imi suru) [16, с. 4]; б) заходи боротьби із проблемами, зумовленими територіальним та соціальним мовним різноманіттям; (地理的・社会的変種など言語使用者の属性に関連した言語変種の使用に関する問題に介入する試み、またその結果として産出された具体的な取り組み chiriteki shakaiteki henshu nado gengo shiyousha no zokusei ni kanren shita gengo henshu no shiyou ni kansuru mondai ni kainyuu suru kokoromi, mata sono kekka toshite sanshutsu sareta gutaitekina torikumi) [17, с. 353]; в) це державний контроль над мовною ситуацією в країні (国として言語をどのようにコントロールしよとしているかということである kuni toshite gengo wa dono youni kontorooru shiyou toshite iru ka to iu koto de aru) [15, с. 370]; г) політика держави щодо мов, якими говорять у країні (国家がその国で話される言語について実施する政策 kokka ga sono kuni de hanasareru gengo nitsuite jisshi suru seisaku)[19]; р) заходи уряду та державних організацій щодо вибору мови, її популяризації та реформ тощо (政府などの公の機関が行う言語の採択、普及、改革などの方策 seifu nado no ooyake no kikan ga okonau, gengo no sentaku, fukuyuu, kaikaku nado no housaku) [14]; д) планування і впровадження дій уряду та його консультативних організацій щодо орфографії, офіційної мови, мовної популяризації тощо (政府およびその諮問機関による公用語の体系や表記法、普及などに関する方針と実施 seifuu oyobi sono shimon kikan ni yoru kouyougo no taikai ya houkihoo, fukuyuu mado ni kansuru houshin to jisshi) [18, с. 55].

На відміну від української соціолінгвістичної теорії, термін *言語政策* визначено як однозначну одиницю, однак наявні два підходи до визначення. Перший, більш широкий, пропонує загальне абстрактне визначення мовної політики, яке передбачає інтерпретацію цього поняття як *державний контроль* (国のコントロール kuni no kontorooru), *державні дії* (国家の行動 kokka no koudou), *національна політика* (国家の政策 kokka no seisaku), *заходи уряду* (政府の方策 seifu no housaku) тощо, скеровані на мовний розвиток та регулювання мовних відносин. Другий підхід надає диференційовані визначення, кожне з яких характеризує конкретні сфери мовної політики (планування і впровадження орфографії, офіційної мови, мовної популяризації, реформ тощо). Обидві позиції є прийнятними для аналізу, оскільки вони є взаємодоповнюючими і надають можливість багатовимірною розгляду проблеми.

Утім, судячи із неоднорідності слів-ідентифікаторів, які використовують для тлумачення поняттєвого змісту терміна *言語政* та беручи до уваги семантичну нейтральність та частотність при ідентифікації значення, найбільш узагальненим компонентом вважаємо сему “заходи”, яка разом із конкретизатором “мовні” слугують інтегральною семою терміна *言語政策*.

Далі розглянемо диференційні семантичні ознаки, що формують значення кожного терміна. Компоненти значення терміна-інваріанта входять як компоненти у значення інших термінів, елементів мікрополя. Методом суцільної вибірки із лінгвістичних словників та соціолінгвістичних праць української та японської мов був відібраний корпус термінологічних одиниць, які формують семантичний простір мікрополя “мовна політика” в обох мовах. На основі компонентного аналізу дефініцій встановлюємо диференційні ознаки інваріантних термінів. В обох мовах мікрополе визначають диференційні семи: “мовна ситуація”, “мовні відносини”, “форми існування мов”, “статус мови”, “ставлення до мови”, “функціонування мови”.

На наступному етапі семантичного аналізу за допомогою диференційних семантичних компонентів, які є важливими чинниками для встановлення системних відношень у мікрополі та встановлення його ієрархічної організації, розмежуємо терміни-елементи мікрополя. При цьому відповідно до більшої чи меншої значущості диференційних семантичних елементів розміщуються ближче або далі від терміна-інваріанта: в центрі (ядрі) мікрополя містяться ті, у яких незначні відмінності семантичних компонентів від інтегральної семи, а на периферії – терміни, значення яких містять більше диференційних сем.

Щоб з'ясувати усю поняттєву структуру мікрополя “мовна політика” і виявити місце кожного терміна у ньому потрібно визначити також зміст виявлених компонентів та семантичний зв'язок між ними. Сила семантичного зв'язку характеризує віддаленість досліджуваних одиниць у конкретному семантичному просторі [7, с. 5]. Після повної процедури формуємо семантичний простір термінологічного мікрополя і семантичну модель його структури.

Отже, методика поля є одним із найдосконаліших шляхів опису семантичної структури одиниць у контрастивній лексикології. Зіставлення соціолінгвістичних термінів української та японської мов за допомогою цього прийому дає можливість змодельювати структуру термінологічного мікрополя “мовна політика” і виявити спільні та відмінні риси. Значення термінів-еквівалентів *мовна політика* та 言語政策 *gengo seisaku* – це набір ієрархічно пов'язаних семантичних ознак, які слугують підґрунтям побудови мікрополів у кожній із мов. На основі аналізу словникових дефініцій визначено інтегральні та диференційні семантичні компоненти. Ознаку “мовні заходи” віднесено до інтегральної, а “мовна ситуація”, “мовні відносини”, “форми існування мов”, “статус мови”, “ставлення до мови”, “функціонування мови” до диференційних.

У подальшому з метою повного опису семантичної структури мікрополя “мовна політика” у кожній із мов і визначення функціональної специфічності семантичних еквівалентів необхідно провести процедуру вертикально-горизонтального аналізу значень елементів поля, що передбачає зіставлення значень у вертикальній ієрархії гіперопітонімічних відношень та горизонтальне порівняння значень одного рівня ієрархії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2008.
2. *Куць О. М.* Мовна політика в державотворчих процесах України : навч. посібник / О. М. Куць. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004.
3. *Мацюк Г. П.* Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики : навч. посібник / Г. П. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009.
4. *Мацюк Г. П.* Термін у соціолінгвістичних традиціях / Г. П. Мацюк // *Ucrainica II*. – Оютоус, 2006. – С. 477–482.
5. *Панько Т. І.* Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994.
6. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006.
7. *Скороходько Э. В.* Семантические сети и автоматическая обработка текста / Э. В. Скороходько. – К. : Наукова думка, 1983.
8. *Суперанская А. В.* Общая терминология : вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989.

9. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. Енцикл., 2000.
10. Шелов Д. Определение терминов и понятийная структура терминологии / Д. Шелов. – СПб. : Изд-во Петерб. гос. Ун-та, 1998.
11. Cruse D. A. Lexical semantics / D. A. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986.
12. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge university Press, 1977.
13. Nida E. Componential Analysis of Meaning / E. Nida. – The Hague–Paris : Mouton, 1975.
- 14.ブリタニカ国際百科事典. – 東京 : 小項目電子辞書版, 2009.
15. 言語科学の百科事典 / 鈴木 良次, 畠山 雄二 (編). – 東京 : 丸善, 2006.
16. 木村護路クリストフ. 言語政策研究の言語観を問う—言語計画／言語態度の二分法から言語管理の理論へ—//言語政策.日本言語政策学会, 2005.–1–13頁.
17. 応用言語学事典. – 東京: 研究社, 2003.
18. 日本語学辞典 / 松本つとむ, 岩淵匡 (編). – 東京 : おうふう, 1998.
19. 日本国語大辞典. – 東京 : Shogakukan, 2006.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

PRINSIPLES FOR CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE MICROFIELD “LANGUAGE POLICY” IN THE UKRAINIAN AND JAPANESE LANGUAGES

Yuliya Dzyabko

*The Ivan Franko National University of Lviv
Department of General Linguistics
Universytets'ka Str., 1/343, Lviv, Ukraine, 79000,
tel.: 098 456 00 09, e-mail: yuliya.dzyabko@hotmail.com*

The article considers the semantic structure of the microfield ‘language policy’ in the Ukrainian and Japanese languages. The invariant and differential semantic components of the notion *language policy* in both languages were defined.

Key words: language policy, microfield, an invariant term.

ПРЕДПОСЫЛКИ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО ОПИСАНИЯ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ МИКРОПОЛЯ “ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА” В УКРАИНСКОМ И ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

Юлия Дзябко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра общего языкознания,
ул. Университетская, 1/343, Львов, Украина, 79000,
тел.: 098 456 000 9, e-mail: yuliya.dzyabko @ hotmail.com*

В статье рассмотрено предусловия описи семантической структуры микрополя “языковая политика”, определено интегральные и деферентные семантические признаки понятия языковая политика в украинском и японском языках.

Ключевые слова: языковая политика, микрополе, термин-инвариант.